

Pernille Juhl

På sporet af det gode børneliv

– voksnes bekymring og børns perspektiver på problemer i hverdagslivet

Resumé

Artiklen formidler resultaterne af et empirisk arbejde, der sigter mod at belyse, hvordan sociale problemer kan forstås, når disse udforskes fra små børns hverdagsliv. Artiklen udspringer af en kritik af, at der såvel forskningsmæssigt som politisk er et ensidigt fokus på at udpege sociale problemer ud fra viden om generelle risikofaktorer. Der er i langt mindre grad opmærksomhed på at undersøge, hvilke situationer, børnene ser ud til at opleve som problematiske i hverdagslivet, samt hvordan den hjælp, vi som samfund sætter i værk, ser ud til at få betydning for børn og forældre. Artiklens hovedpointe er, at hjælp i såvel almenpædagogiske som sociale indsatser må sættes ind dér, hvor problemerne udspiller sig. Dette fordrer, at børn og forældres perspektiver på muligheder og begrænsninger i deres hverdagsliv udforskes situeret, og at hjælpen udvikles sideløbende hermed. Analyseens empiriske grundlag er deltager-observationer af fem små børn (0-4 år) i børnenes hverdagslivssammenhænge (fx dagtilbud, familie og evt. aflastningsfamilie) i en periode på et år samt interviews med børnenes forældre og med udvalgte professionelle (fx pædagoger, dagplejere, familierådgivere og sundhedsplejersker). Børnene er udvalgt, fordi forskellige professionelle er bekymret for børnenes trivsel

enten på grund af forældrene eller på grund af tegn på mistrivsel hos børnene. For at afhjælpe problemerne er der af kommunen iværksat forebyggende foranstaltninger.

Nøgleord: Småbørns hverdagsliv, familieliv, familien som interventionsområde, bekymring, livsførelse

Introduktion

Artiklen er en lettere redigeret udgave af min forsvarstale for afhandlingen "På sporet af det gode børneliv: samfundets bekymring og børns perspektiver på problemer i hverdagslivet" (Juhl 2014), som jeg forsvarede på Roskilde Universitet d. 9. december 2014. Det forskningsprojekt, som afhandlingen handler om, udspringer af en samfundsmæssig problemstilling om, hvordan vi kan skabe gode opvækstbetingelser for alle børn. Dette spørgsmål bliver især et problem, når der opstår bekymring for børn: Bekymring betyder, at der ofte opstår tvivl om, hvad problemer betyder for børn, og hvordan vi bedst afhjælper dem. Som afhandlingens titel 'På Sporet af det gode børneliv' antyder, har jeg været optaget af, hvordan forskellige mennesker søger at *komme på sporet af*, hvad det gode børneliv er. Det er for eksempel politikere, forældre og professionelle på børneområdet. Disse professionelle har også

til opgave at *opspre*, om det gode børneliv er i risiko. Titlen på afhandlingen henviser til, at jeg i mit forskningsarbejde har søgt at komme på sporet af, hvad vi kan lære om problemer i børns liv, hvis vi udforsker dem fra børnenes hverdagsliv.

Jeg har udforsket problemstillingen sammen med seks små børn mellem 0 og 4 år. Børnene har det til fælles, at professionelle som fx sundhedsplejersker eller socialrådgivere er bekymret for, om børnenes trivsel er truet. Bekymringen kan enten være begrundet i *forældrenes* situation, fx hvis forældrene selv har været anbragt og samtidig mangler netværk, hvis familien oplever psykisk sygdom, eller hvis der er tale om meget unge forældre. Børnene selv kan også vække bekymring – fx hvis de har svært ved at deltage blandt andre børn, eller viser tegn på mistrivsel fx overvægt, manglende appetit m.m. For at afhjælpe problemerne er der af børnenes kommuner iværksat forebyggende foranstaltninger efter Serviceloven. Hvad det er for hjælpeforanstaltninger, vender jeg tilbage til. Børnene lever i lighed med de fleste andre børn et sammensat liv på tværs af dagtilbud og familieliv, og jeg har været optaget af, hvordan problemer kan forstås, hvis de udforskes fra dette sammensatte hverdagsliv – det vil sige på tværs af de forskellige steder, børnene tilbringer deres dagligdag.

Men hvorfor nu udforske det gode børneliv netop der, hvor det er udpeget som udsat? Ved at udforske børns liv, netop når der er bekymring for om børnenes liv er 'godt nok', bliver det muligt at se, hvordan forestillinger om det gode børneliv implicit er i spil. Bekymring udspringer af, at der er tvivl om, hvorvidt betingelserne for børneliv er gode nok. Ved at kigge lige her, bliver det muligt at få viden om, hvad vi som samfund lægger vægt på i forhold til det gode børneliv.

Ved at kigge med og fra børnene, har jeg fået øje på både problemer og muligheder for børnene i de *konkrete situationer*, jeg har været med i.

Afhandlingens spørgsmål

Med udgangspunkt i dér, hvor børnelivet vækker bekymring har jeg derfor undersøgt følgende to spørgsmål:

1. Hvilke forskellige perspektiver på det gode børneliv kommer til udtryk i aktuel lovgivning, og hvordan lægges der op til at arbejde med at sikre det gode børneliv? og
2. Hvordan stiller betingelser sig som muligheder og problemer i små børns hverdagsliv – analyseret fra børnenes perspektiver?

Ved at sætte fokus på hverdagslivet søger jeg at problematisere to ting; for det første, at når der opstår bekymring for især de helt små børn, synes fokus at rettes snævert mod det, andre forskere har kaldt for 'den lille verden'; det vil sige forholdet mellem forældre og barn, og på børns universelt definerede behov. Sådanne problemforståelser synes at stå i modsætning til, at forældrene selv peger på store problemer med at få et hverdagsliv til at fungere – for eksempel i forhold til uddannelse/arbejdsliv og samarbejdet med børnenes dagpleje eller institutioner.

Den anden ting, forskningsspørgsmålene problematiserer, er, at børns problemer ofte er blevet forstået ud fra årsager frem for, hvordan problemer får betydning for børn i deres liv. Eksempelvis udpeges den såkaldte 'negative social arv' både i forskning og i politik som årsag til børns problemer (fx Ploug 2003; 2005, Christensen 2006, Christoffersen et Al. 2011). Social arv-tænkning lægger op til en forståelse af, at forældres problemer med stor sandsynlighed fører til, at børn også får problemer. Forældre bliver set som faktorer, der har en effekt på børn. Problemet med denne type af årsagsforklaringer er, at børn fremstilles som passive ofre for deres betingelser. Dermed overses, at en hændelse som for eksempel forældres skilsmisse kan betyde noget vidt forskelligt

for børn. Hændelser spiller så at sige ind i børns hverdagsliv, hvor børn deltager i mange sammenhænge, og hvor hændelser derfor får betydning i forhold til, hvad der ellers foregår i børns liv. Betingelser flere steder i børns liv spiller sammen og får betydning på måder, vi ikke på forhånd kan kende til. Disse sammenhænge mellem, hvad der sker forskellige steder i børns liv og hvordan betingelser spiller sammen og får betydning, får vi ikke viden om ved at udpege årsager. For at få en sådan viden må vi kigge med og fra børnene, og vi må udforske sammenhænge mellem problemer og de situationer, problemer udspiller sig i. Det er netop viden om disse sammenhænge, der er afhandlingens kundskabsambition.

Udforskning af børneliv

Jeg har fulgt de seks børn gennem deltagerobservationer i en periode på et år. Jeg har været med børnene hjemme hos deres forældre, jeg har været med dem i deres dagtilbud, og jeg har fulgt dem mellem de forskellige sammenhænge. Jeg har også været med børnene i forskellige hjælpeforanstaltninger. Den ene hjælpeforanstaltning er en ressourceplads i en almindelig børnehave. Ressourcepladsen gives til børn, der i en periode vurderes at være i risiko for at udvikle vanskeligheder. Ressourcepladsen betyder, at der er øget forældresamarbejde, og at børnene har en fast pædagog, der søger at skabe en særlig relation til børnene. Den anden hjælpeforanstaltning er en fleksibel aflastningsfamilie, som kan træde mere fleksibelt til med kortere varsel og i større omfang end en almindelig aflastningsfamilie.

I børnenes forskellige sammenhænge har jeg mødt børnenes voksne, og jeg har gennemført kvalitative interviews med børnenes forældre samt udvalgte professionelle for at få viden om børnenes liv, og for at få de voksnes perspektiver på problemer i børnenes liv. Derudover har jeg deltaget i personalemøder, hvor professionelle (og ind imellem forældre) har været samlet for at diskutere børnenes si-

tuation. Det empiriske materiale består således af feltnoter fra observationer, lydfiler og udskrifter fra interviews og af noter fra politiske dokumenter som fx love på børneområdet. Det empiriske materiale er dermed baseret på forskellige perspektiver og på indsigter mange steder fra i børnenes hverdagsliv.

Teoretisk afsæt og væsentlige begreber

Problemstillingen har lagt op til at arbejde med begreber, der kan sætte fokus på børns betingelser og på betydningen af disse betingelser for børnene på tværs af forskellige sammenhænge. Jeg har derfor taget afsæt i en kritisk psykologisk tænkning om børn som deltagere i og på tværs af sociale praksisser (Holzkamp 2013, Dreier 2008, Højholt 2001). Dette teoretiske udgangspunkt sætter fokus på, hvordan forskellige betingelser får betydning for børnenes deltagelsesmuligheder. Deltagelsesbegrebet retter således på én og samme tid både fokus på børns handlinger og på den konkrete situation, de handler i (Højholt 2001). I de kommende eksempler fra analysen, sætter jeg derfor lige så meget fokus på, hvad der sker *rundt om* børnene, som på hvad børnene selv gør. Når jeg i analyserne er optaget af hvilke muligheder og problemer, der stiller sig for børn, er det ud fra en opmærksomhed på, at børn både er underlagt og medskabere af deres betingelser. I forlængelse heraf er det gode børneliv en teoretisk opmærksomhed på, hvordan børn får mulighed for at deltage på måder, så de kan udvikle rådighed over deres livsbetingelser.

Jeg har fundet begrebet om daglig livsførelse særligt frugtbart til at synliggøre den indsats, børnene gør hver dag for at håndtere deres sammensatte liv. Livsførelse begrebsætter den aktive indsats mennesker gør hver eneste dag for at få deres daglige liv til at hænge sammen (Holzkamp 2013, Dreier 2008, 2009, 2014). Begrebet er særligt anvendt og udviklet i relation til voksnes hverdagsliv, men i afhandlingen har jeg arbejdet med begrebet

i forhold til små børn for at pege på, hvordan også helt små børn aktivt bidrager til de sammenhænge, de deltager i, hvordan de arrangerer sig sammen med andre, og hvordan de forbinder deres deltagelse på tværs af til tider modstridende betingelser (se evt. mere i Juhl 2009, kap. 3). Begrebet har altså bidraget til at synliggøre, hvordan små børn ikke kan forstås som passivt udleveret til deres betingelser (herunder de voksnes omsorgsarrangementer) men som aktive medskabere af disse. Det er børnenes perspektiver på situationer, jeg har været optaget af. Det betyder, at jeg har forsøgt at forstå verden, som den så ud lige dér, hvorfra barnet tog del i den. Børneperspektivet er en analytisk sammenhæng, hvor børns oplevelse af situationer må sættes i forbindelse med viden om de konkrete sammenhænge, situationer udspiller sig i (Kousholt 2011). Jeg forsøger altså at forstå børns handlinger som begrundet i deres betingelser. Men hvordan kan vi få viden om børnenes subjektive oplevelser af, hvad betingelser betyder, når børnene er for små til at man kan spørge dem? Her har jeg hentet hjælp i begrebet om subjektivt befindende (Osterkamp-Holzkamp 1979) som en måde at få viden om menneskers oplevelse af deres situation. Begrebet om det subjektivt befindende har hjulpet mig med at analysere betingelsers betydning for børn ved at sætte fokus på sammenhængen mellem børns handlinger (deres kropslige, emotionelle udtryk) og deres betingelser. Ute Osterkamp-Holzkamp skriver, at emotioner er udtryk for det subjektivt befindende, på den måde at emotioner er "ledetråde for den aktive indflydelse på de objektive livsforhold" (1979:258). Emotioner er altså en vigtig del af det at kunne orientere sig i, hvilke muligheder, der er i en situation, og hvordan betingelser vurderes. Børnenes emotionelle udtryk kan dermed lære mig noget om, hvordan de opfatter betingelser, og hvilken betydning det ser ud til at have for dem. På den baggrund vil jeg pege på, at emotioner ikke blot er ledetråde for én selv, men at

emotionelle udtryk kan ses som intersubjektive ledetråde i forhold til, hvad en fælles situation betyder for andre. Denne viden om personlige betydninger har jeg sat i forbindelse med viden om de forskellige steder, børnene bevæger sig rundt i.

Analyseeksempler og de vigtigste pointer

Som én måde at skabe viden om de sammenhænge børn deltager i, har jeg interesseret mig for de politiske og samfundsmæssige betingelser for børneliv. Analysen viser, er at der gennem de sidste mange år har været en stadigt stigende interesse for, hvordan vi kan skabe betingelser for det gode børneliv. Når jeg har læst politiske dokumenter igennem springer det imidlertid i øjnene, hvordan formuleringer om det gode børneliv i de senere år i stigende grad er blevet knyttet sammen med udpegninger af, hvad vi vil undgå. Eksempelvis er ét af de vigtigste formål med dagtilbud ifølge loven at bryde med den såkaldt 'negative sociale arv' for at sikre det gode børneliv for alle børn. I forlængelse af dette sættes i den nyeste sociallovgivning, Barnets Reform, skærpet fokus på tidlig indsats – det vil sige på, hvordan man undgår, at problemer udvikler sig. I kommunerne arbejdes der på, hvordan man kan gribe denne opgave med tidlig indsats an. I håndbogen til Barnets Reform står der om tidlig indsats, at det:

"... indebærer en skærpet opmærksomhed på bekymrende adfærd hos eller bekymrende forhold omkring et barn [...] fagpersoner er opmærksomme på at hindre et problem i at opstå. [...]"
(Servicestyrelsen 2011:69).

Som citatet viser, stilles der her særlige krav til de professionelle, der møder børn og forældre i deres daglige arbejde. De professionelle forventes at 'hindre et problem i at opstå'. Det stiller altså krav om, at problemer skal opda- ges, *inden* de er blevet til et problem. Det er en vanskelig opgave, som man aktuelt rundt

om i kommunerne er optaget af at løse. Som et led i disse bestræbelser udvikles i øjeblikket en temmelig overvældende mængde af screeningsmetoder, der skal hjælpe sundhedsplejersker, dagplejere og pædagoger med at kigge efter bekymringstegn for at undgå, at udsatte børn overses. Screeningsmetoder er typisk skemaer, hvor professionelle skal registrere tegn på bekymring og kategorisere tegnene alt efter bekymringsniveau. Et andet formål med metoderne er at opnå en mere sikker vurdering af, hvad bekymringstegn betyder. Nogle af de tegn, der kigges efter, er fx vanskeligheder omkring spisning, søvn, hvis barnet er undvigende eller ukritisk i kontakten til andre. Én af de professionelle fortæller at tegn ofte tolkes ud fra forståelser af tilknytning mellem mor og barn: *“det er jo ligesom baggrunden ... alle vores overvejelser om trivsel bygger jo i vidt omfang på den logik”*.

Jeg har fulgt de professionelles arbejde i forløb om små børn, der vækker bekymring. De professionelle fortæller, at de for at få viden om, hvad et tegn betyder, har brug for indblik i forskellige situationer omkring børnene for at kunne vide, hvad noget, de lægger mærke til i én situation, kan være tegn på. Paradoksalt nok giver de professionelles arbejdsbetingelser ret begrænsede muligheder for netop at opnå en sådan indsigt, da vi strukturelt har opdelt professionelle praksisser sådan, at forskellige professionelle ofte kun møder børnene i én sammenhæng, mens børnenes liv i modsætning hertil er et sammensat liv, der leves på tværs af flere sammenhænge. Når tegn registreres og tolkes ud fra et standardiseret skema, og hvis de professionelle samtidig ikke har mulighed for at sætte tegnene i sammenhæng med andre situationer kan det ske, at tegn bliver tolket løsrevet og ud fra abstrakte forståelser af børns behov frem for ud fra konkret viden om børnene udviklet over tid. Det er et problem, de professionelle peger på. En professionel siger fx sådan her:

“... alle de tegn, vi hæfter os ved. [...] Det er svært at vide, hvor meget man kan lægge i det, men det er jo ofte bare det eneste vi har.”

De metoder, der i udgangspunktet er tænkt som en hjælp til de professionelle til at forstå, hvad noget er tegn på, kan medvirke til at trække tegn ud af de sammenhænge, de professionelle efterspørger viden om. Som et eksempel på, hvordan der for at forstå et problem netop er brug for at kende den sammenhæng, problemet udspiller sig i, skal vi med en lille dreng, Daniel, i dagpleje. Først har vi imidlertid brug for lidt indsigt i, hvad der sker i dagplejen i øjeblikket. Der er tre børn i dagplejen, Daniel og en lidt ældre pige, Line og en lille ny baby. En ældre dreng er for nyligt holdt op, og efter denne ændring i børnegruppen, er Daniel og Line begyndt at være interesseret i hinanden på nye måder på godt og ondt. Der opstår en del konflikter mellem dem, og Daniel har flere gange bidt Line.

Daniel (15 mdr.) sidder på gulvet og er optaget af at hive i sine strømper. [...] Line (22 mdr.) kigger på Daniels bare tæer. Hun sætter sig ned og hiver også sine strømper af. Daniel griner. Han rejser sig og går hen og hælder en plastickasse med legetøj ud på gulvet. Line går hen til ham og rækker ud efter et stykke legetøj, som Daniel har i hånden. Han bider Line i armen, og hun græder. [...]

Ved at inddrage det kendskab, jeg har om de ændrede betingelser i dagplejen og ved at have fulgt Daniel i en længere periode, kan jeg se Daniels bideri som begrundet i de ændrede dynamikker i børnegruppen. Uddraget kan måske synes ubetydeligt, for hvad er der egentligt at lægge mærke til her? Jeg argumenterer for, at uddraget viser centrale aspekter af Daniels livsførelse. Det viser nemlig, hvordan Daniel og Line sammen forsøger at arrangere sig i dagplejen. De udforsker hinanden og ikke mindst, hvad de kan komme til sammen. Daniel og Line ser ud til at bruge hinanden

til at orientere sig i forhold til, hvad der er spændende at lave i dagplejen, og hvilke legeting, den anden synes, er spændende, og som der derfor er god grund til at eftertrægte. Line og Daniel ser ud til at gensidigt at være interesseret i hinanden samtidig med, at de har konflikter om, hvordan de kan være sammen. Uddraget handler altså om detaljer, som let kan overses som ubetydelige, men som, jeg her argumenterer for, er vigtige aspekter af små børns daglige livsførelse. Samtidig er det et eksempel på, at livet for børn, der er bekymring for, og som derfor er udpeget som særlige, også er et børneliv med almene konflikter og dynamikker.

Daniel bor sammen med sin mor og sin storebror på 4 år. Der er ikke nogen far i Daniels liv, og moren står alene om omsorgen for de to børn. Hendes familienetværk er stabilt, og hun har selv levet et hårdt liv. Der er bekymring for, om Daniels mor kan opfylde hans behov, og om hun kan klare omsorgen for både Daniel og hans lidt ældre storebror. På et møde diskuterer de professionelle, om Daniels bideri i dagplejen mon skyldes, at hans mor ikke har god nok kontakt til ham. Det besluttes, at dagplejemoren skal give Daniel babymassage for at berolige ham og for at give ham individuel voksentid for at afhjælpe bideriet. Bideriet forstås altså ikke i forhold til de ændrede dynamikker mellem Daniel og Line, men ses som tegn på et særligt problem i en helt anden sammenhæng. I det næste uddrag har Line og Daniel for nylig haft en kontrovers om noget legetøj, og Daniel har bidt Line. Dagplejemoren synes derfor, at det vil være et godt tidspunkt til dagens massage:

Dagplejemoren sætter sig ned på gulvet og lægger dynen foran sig. Daniel sætter sig på den og [...] ser meget glad ud. Line prøver at sætte sig ovenpå Daniel. Dagplejemoren skubber hende blidt væk. Line bliver ved. Til sidst læner Daniel sig frem mod hende med åben mund og ser ud, som om han vil bide hende [...] Dagplejemoren har nok at gøre med både at ae Daniel på benene

med massagebørsten og samtidig holde de to andre børn væk. Daniel ser slet ikke ud til at ænse, at han bliver 'børstet'. [...] Da Line efter mange opfordringer fra dagplejemoren omsider giver op og går ind i stuen, gider Daniel ikke sidde på dynen mere. Han rejser sig og løber efter Line.

Daniel ser i starten ud til at være optaget af massagen og ivrig efter at komme i gang. Han ser også ud til at være helt klar over, at konceptet indebærer, at det kun er ham, der skal sidde på dynen. De andre børn vil også være med i det, der foregår. Massagen er tænkt som en metode, der skal få Daniel til at stoppe med at bide. Men i den konkrete situation ser selve idéen om individuel voksen-barn-kontakt ud til at føre til en ny konflikt, hvor Daniel forsøger at bide. Konflikten følger så at sige med. Da Line, som mest ihærdigt forsøger at komme til at sidde på dynen, til sidst giver op, gider Daniel heller ikke være på dynen mere. Når jeg ser på denne situationen fra Daniels perspektiv, ser han altså ud til at være optaget af at få opmærksomhed fra dagplejemoren samtidig med, at han er optaget af Line. Daniel prøver at kombinere sin interesse i Line og opmærksomheden fra dagplejemoren, som hun her i situationen kæmper for at adskille. Konflikten mellem børnene ser ud til at knytte sig til deres samspil, mens det, de voksne sætter i værk for at hjælpe synes at afkoble sig fra det problematiske samspil mellem børnene. Afkoblingen ser ud til at betyde, at Daniel mister interessen for hjælpen.

Når vi prøver at forstå et problem, som fx at Daniel bider, som tegn på et problem i en anden sammenhæng, flyttes fokus væk fra at støtte hans deltagelsesmuligheder i den konkrete situation, hvor problemet udspringer sig. Tegn alene fortæller altså ikke noget om problemet. Vi må kende problemets sammenhæng. Denne pointe går igen i analyserne fra resourcebørnehaven. De børn, jeg har fulgt, har haft vanskeligt ved at finde ind i fællesskaber med andre børn og har ofte været involveret i

konflikter. Disse konflikter med de andre børn er netop dét, der har ført de professionelle på sporet af, at der er grund til bekymring. Paradoksalt nok synes problemets årsag alligevel at blive udpeget som primært et familieproblem – fx forældres konfliktfyldte skilsmisse. Denne problemforståelse får betydning for, at hjælpen oftest kommer i form af ture ud af huset alene med en pædagog, idet individuel voksenkontakt tænkes at skabe ro om børnene og styrke deres selvfølelse. Problemet her er, at børnene overlades til at overføre denne voksenkontakt til sociale situationer, hvor de til gengæld ofte står alene med konflikter, fordi de voksnes ressourcer må prioriteres. Alenetid mellem pædagoger og udsatte børn prioriteres ofte højt. Pointen er ikke at pege på, at problemer i familien ikke har betydning for børn, eller at børn ikke har gavn af at være sammen med voksne. Pointen er, at muligheder for at hjælpe børnene i situationer, hvor de er sammen med hinanden, og hvor der set fra deres perspektiv, er flest konflikter og vanskeligheder, let falder ud af det faglige fokus (Schwartz 2014).

På mine besøg i børnenes familier har jeg lagt mærke til, hvordan børnene også dér synes optaget af at finde ud af, hvordan de kan være med i det fælles, der foregår. Som et led i at koble sig på det fælles, forsøger børnene på forskellige måder at orientere sig i, hvad der foregår. For Daniel ser det i en situation omkring aftensmaden sådan ud:

Storebroren (4 år) sidder oppe på spisebordet. Daniel (19 mdr.) hænger sig på siden af sin højstol. Han er lige ved at falde bagover med stolen. Moren når lige at gribe ham og sætter ham op i stolen [...] Daniel prøver at få fat i gryden med kødsauce, som står på bordet. [...] Storebroren siger, at han ikke vil have mad, han vil hellere have kage. Han skal først spise sin mad, siger moren. Storebroren sætter sig modstræbende på sin stol. Han begynder at slå med sin gaffel i den tomme tallerken. Daniel kigger på ham, griner og griber sin gaffel og slår i bordet med den. [...] Moren beder dem stoppe. Det gør de ikke. Moren tager deres gaffer og Mathias' tallerken og flyt-

ter det væk. Mathias begynder at græde og rejser sig og går ud i gangen, hvor han begynder at slå til forskellige ting. Daniel vender sig i stolen og kigger ud i gangen efter Mathias. Han hiver sin hagesmæk af og rejser sig i stolen.

Situationen ender med, at moren opgiver at få måltidet til at lykkes. Hverken hun eller børnene spiser noget. Denne situation er almindelig hjemme hos Daniel, hvor det ofte foregår sådan, at storebroren sætter en masse ting i gang, som moren må reagere på. Daniel prøver på at komme til at gøre det samme som storebroren, eller han prøver at placere sig i en situation, så han kan komme til at se, hvad storebroren og moren laver – for eksempel prøver han at komme op i sin højstol. Når Daniel begynder at kravle op i stolen, må moren afværge, at han falder. Imens moren er optaget af dét, sætter storebroren noget nyt i gang, og sådan synes situationerne at køre i ring. Daniels forsøg på hele tiden enten at komme op eller ned af sin stol, ser jeg som et fingerpeg om, hvordan han opfatter situationen: Der sker hele tiden så meget mellem storebroren og moren højt oppe på køkkenbordet, som Daniel må op i stolen for at kunne orientere sig i. Det her kan måske ligne en helt almindelig situation i en børnefamilie. Men det, der gør situationen særlig problematisk for Daniel, er, at der ikke tilrettelægges betingelser for, at Daniel kan deltage og bidrage i det fælles, der foregår. Moren fortæller efterfølgende, at hun ikke synes, at hun kan komme på forkant med situationen. Hun holdes i skak af at måtte afværge ulykker og konflikter. Hun fortæller, at det er svært at se, hvordan hun kan få situationerne til at fungere bedre. Både børnene og moren ser ud til at få mange erfaringer med, at konflikter kører i ring, og erfaringer med hvad der ikke virker og med at måtte opgive – som fx måltidet her i eksemplet. Familien har fået hjælp i form af en aflastningsfamilie, hvor børnene kan være en gang i mellem, men det efterlader stadig moren alene med at få de problematiske situa-

tioner hjemme til at fungere. Hjælpen ledes så at sige andre steder hen, end dér hvor de mest problematiske situationer udspiller sig. Her ses en parallel til de tidligere nævnte situationer i dagtilbud, hvor hjælpen også ofte kommer i form af eksempelvis ture ud af huset eller andre aktiviteter isoleret fra de sammenhænge, hvori konflikter og vanskeligheder udspiller sig.

Forældrene til de øvrige børn i undersøgelsen peger ligeledes på problemer med at føle sig afmægtig i situationer omkring madlavning og sengelægning. Særligt mødre fortæller om problemer med at stå alene med alle de praktiske opgaver, om konflikter med børnenes fædre, om perioder med såvel fysisk som psykisk sygdom, om social isolation og om ikke at kunne se muligheder for at ændre de situationer, der ikke virker. Fx fortæller moren til en anden lille dreng, Anton om problemer, når Antons far i perioder er indlagt på hospitalet. I de perioder har hun svært ved at 'få enderne til at mødes', så hun samtidig kan passe sin praktik. At få uddannelse og familieliv til at hænge sammen er en almen konflikt, som mange børnefamilier oplever. For at sætte problemet i perspektiv, skriver Ugebrevet A4¹, at hver anden børnefamilie er afhængig af, at de kan trække på hjælp fra bedsteforældre eller andet netværk for at få hverdagen med børn og arbejde til at gå op. Det, der gør dette almene dilemma særlig problematisk i Antons familie, er, at forældrene har begrænsede muligheder for at få hjælp af andre. De professionelle er bekymret over, at mange forskellige af forældrenes venner i en periode henter Anton i dagplejen. De professionelle indskærper forældrene, at Anton har brug for ro og struktur, og han ikke har godt af at blive hentet af for mange forskellige. Der foranstaltes en fleksibel aflastningsfamilie, der kan hjælpe med at hente Anton, og som desuden kan have Anton til overnatning jævnligt. Aflastningsfamilien kan bare ikke træde til i

det omfang, familien i de sværeste perioder har brug for. Når moren får venner til at træde til, vækker det bekymring, og moren må opgive at bede vennerne om hjælp. På den måde kan man sige, at den kommunale bekymring for forældrenes måde at være forældre på, bliver en del af familiens betingelser og ind i mellem også en del af problemerne.

Der er også bekymring for, om Antons forældre kan læse hans signaler og opfylde hans behov, fordi de professionelle får en fornemmelse af, at forældrene ikke har forståelse for, at Anton har brug for stabilitet og faste rytmer i forhold til måltider og sengetider. Forældrene får derfor råd fra en familierådgiver og sundhedsplejerske om, hvilke behov Anton har i forhold til søvn, kost og døgnrytme, og at det er vigtigt, at familien spiser aftensmad på samme tidspunkt hver dag og at Anton kun sover én middagslur i løbet af dagen og kommer i seng på et fast tidspunkt. Forældrene fortæller, at de hele tiden er bekymrede for, om de kan risikere, at Anton bliver anbragt i en plejefamilie. De føler derfor et stort pres i forhold til at forsøge at leve op til de råd og instruktioner, de modtager fra de professionelle. Hvordan sådanne råd og instruktioner bliver en del af familiens betingelser for at organisere hverdagslivet, kan dette uddrag fra en sen eftermiddag illustrere:

Anton græder tiltagende. Moren prøver forskellige ting for at få ham til at falde til ro [...] hun kigger på uret; næsten halv seks. 'Ja, du kan ikke få lov at sove nu. Det er for sent'. Hun tager Anton med ud i køkkenet [...] Moren beder faren fylde lidt vand i en sutteflaske, som hun giver til Anton. Han holder straks op med at græde. Moren ser lettet ud og sætter ham i højstolen. [...] Hun begynder at skrælle kartofler. Kort efter er flasken tom og Anton kaster den på gulvet og begynder igen at græde. Moren [...] forlade[r] madlavningen for at trøste ham.

I situationen ser bekymringen for familien ud til at betyde, at moren forsøger at leve op til

1 Ugebrevet A4, nr. 14 2007.

råd om sengetider frem for at følge sin fornemmelse for, at Anton i denne situation har mest brug for en ekstra lur. Pointen er ikke, at der ikke ville være problemer, hvis blot de professionelle undlod at bekymre sig. Det, jeg peger på, er, at forældrenes muligheder for at håndtere problemer ser ud til at blive begrænset af bekymringen. Problemet for Anton og hans forældre ser her ikke ud til at være et spørgsmål om, at de ikke kan 'læse Antons signaler', men at de ikke føler, at de kan handle fleksibelt ud fra disse signaler på grund af bekymringen.

Når problematiske situationer undersøges ud fra et begreb om livsførelse som kollektive og konflikтуelle processer, åbnes for andre forståelser af problemet end at forældrene ikke kan skabe stabilitet eller opfylde børns behov (se evt. mere i Juhl 2009, kap. 11, Dreier 2008, Kousholt 2012). I eksemplet så vi, hvordan Anton er træt, ked af det og sulten på samme tid, og det gør omsorgen for ham modsætningsfyldt. Når moren trøster Anton, kan hun ikke samtidig lave mad og omvendt. Omsorg er en del af forældre og børns fælles livsførelse, som kræver prioritering mellem forskellige hensyn og behov, og det kræver fleksibilitet. Analyserne peger på, at retningslinjer om omsorg og børns behov må tage afsæt i hverdagslivets dynamikker, kompleksitet og konflikter. Hverdagsliv og livsførelse handler om at få situationer til at fungere sammen med andre. Analyserne peger på, at forældre og børn er i gang med at udvikle rådighed ved at gøre sig erfaringer med, hvad der virker. Når forældre skal finde ud af, hvordan de skaber en struktur i hverdagslivet kræver det løbende afprøvninger og justeringer og koordineringer mellem forskellige hensyn og betingelser. Her er det en pointe, at de omsorgsopgaver, der skal håndteres i familien, ikke kun udspringer af det, der sker i familien, men formes også af andres omsorgsbidrag forskudt i tid og sted (Kousholt 2009, 2011, 2013, Andenæs 2011). Når bekymring bliver en del af betingelserne i familielivet, kan hjælpen komme til at tage

rådighed frem for at understøtte forældres rådighed.

Opsamlende vil jeg pege på, at det gode børneliv handler om at styrke deltagelsesmuligheder, og at dette kan gøres flere steder og ved at udvikle hjælpen sideløbende med udforskning af problemet – det Uffe Juul Jensen kalder for 'Just-in-time' (Juul Jensen 1999). Hvordan det kan se ud, kan denne sidste fortælling vise: Da Anton startede i dagpleje, ville han ikke spise. Dagplejemoren spurgte Antons mor, hvad han spiste hjemme. Moren fortalte, at han godt kunne lide havregrød. Dagplejemoren prøvede derfor at lave det til Anton i dagplejen. Da han stadig ikke ville spise, spurgte dagplejemoren moren til flere detaljer om grøden og fandt ud af, at Anton hjemme fik grød lavet på pulver. Dagplejemoren købte det samme pulver og lavede grøden af det, og så begyndte Anton at spise. Efter nogle dage begyndte dagplejemoren gradvist at blande den pulverbaserede grød op med mere og mere almindelig havregrød. Efter en kort periode havde Anton vænnet sig til at spise almindelig havregrød både i dagplejen men også hjemme, hvor moren også begyndte at give ham hjemmelavet havregrød. Pointen her er ikke, at børn ikke udmærket kan vokse op på købegrød, men at pege på, hvordan dagplejemoren inddrager og tager afsæt i morens viden om drengen, og hvordan moren og dagplejemoren dermed i samarbejde udvikler drengenes deltagelsesmuligheder på tværs af hans forskellige livssammenhænge. En anden vigtig pointe er, at dagplejemoren her tager udgangspunkt i den konkrete situation og forholder sig udforskende til problemet som en almen livsførelsesproblematik knyttet til Antons bevægelse mellem familie og dagpleje, hvor der er nye rutiner frem for at tolke den manglende appetit som et tegn på mistrivsel.

Afslutning

Vi kan lære af dagplejemoren, hvordan børn og forældres perspektiver må inddrages og udforskes, når vi vil drage omsorg for dem, og

når vi vil forstå problemers sammenhænge, og hvordan løsninger kan udvikles i samarbejde. Jeg vil på den baggrund pege på livsførelse som et begreb, der kan give viden om sådanne sammenhænge, og som sætter fokus på de kollektive og konfliktuelle processer, børn tager del i, når de bevæger sig på tværs af forskellige steder og betingelser. Det er de sammenhænge, vi må forstå både problemer og relevant omsorg i relation til. Analyserne peger også på et begreb om omsorg som modsætningsfyldte processer, der indebærer gensidige koordineringer og fleksibilitet, og jeg har ligeledes peget på, at omsorg er processer, som selv helt små børn tager aktivt del i gennem deres livsførelse. Jeg har peget på begrebet om befindende som én måde at komme på sporet af, hvordan betingelser forskellige steder får betydning for børn. I arbejdet med så små børn, som der er tale om her, har jeg udvidet begrebet om befindende og inddraget det som en intersubjektiv ledetråd i forskningsprocessen for at komme på sporet af børnenes perspektiver på situationer.

Gennem mit forskningsdesign, hvor jeg er gået med børnene i forskellige livssammenhænge, har jeg fået en viden på tværs og fra forskellige perspektiver, og det har givet mulighed for at forstå noget om de sammenhænge, vi har brug for, for at kunne få øje på, hvordan betingelser i børns liv stiller sig både som muligheder, der kan styrkes, og som problematiske situationer, der kræver hjælp.

Referencer

- Christensen, E. (2006): Opvækst med særlig risiko, SFI, 06:04.
- Christoffersen, M. N., Olsen, P. S., Vammen, K. S., Nielsen, S. S., Brauner, J. og Lausten, M. (2011): Tidlig identifikation af kriminalitets-truede børn og unge. Risiko og beskyttelsesfaktorer. København: SFI
- Dreier, O. (2014): The person and her conduct of everyday life. In J. Straub, E. Sorensen, P. Chakkarath & G. Rebane (Eds.): *Cultural Psychology in Interdisciplinary Dialogue. Hans Kilian Lectures in Social and Cultural Psychology and Integrative Anthropology*. Gießen: Psychosozial Verlag (forthcoming).
- Dreier, O. (2009): The development of a Personal Conduct of Life in Childhood. In: *Varieties of Theoretical Psychology: International Philosophies and practical Concerns*.
- Dreier, O. (2008): *Psychotherapy in Everyday Life. Learning in Doing. Social, Cognitive, & Computational Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holzkamp, K. (2013): Basic Concepts of Critical Psychology. In: Schraube, E. & Osterkamp, U. (Eds.): *Psychology from the Standpoint of the Subject. Selected Writings of Klaus Holzkamp*. Basingstoke, England: Palgrave Macmillan, p. 19-28.
- Højholt, C. (2001): Samarbejde om børns udvikling. Deltagere i social praksis. København: Gyldendal.
- Juhl, P. (2014): På sporet af det gode børneliv – samfundets bekymring og børns perspektiver på problemer i hverdagslivet. Ph.d. afhandling indleveret ved Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, Roskilde Universitet.
- Juul Jensen, U. (1999): Categories in Activity Theory: Marx' Philosophy Just-in-time. I: Chaiklin, S., Hedegaard, M. & Jensen, U. J. (eds.): *Activity Theory and Social Practice*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Kousholt, D. (2013): Conflicts and transformations of conduct of life in the family. Paper presented at the Psychology Conference on Conduct of Everyday Life, Roskilde University, Denmark, 26. – 28. June 2013.
- Kousholt, D. (2011): Børnefællesskaber og familieliv: børns hverdagsliv på tværs af daginstitution og hjem. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Kousholt, D. (2009): Family Work and The Everyday Life of Children. Paper præsenteret på konferencen: Development of Competences in Childhood and Youth, Lillehammer, Norge.
- Osterkamp-Holzkamp, U. (1979): Erkendelse, emotionalitet, handleevne. I: Dreier, O. (red.): *Den kritiske psykologi*. København: Rhodos.
- Ploug, N. (2005): Social arv. Sammenfatning 2005. København: Socialforskningsinstituttet.
- Ploug, N. (2003): Vidensopsamling om social arv. Socialministeriet, Sekretariatet for social arv.

Schwartz, I. (2014): Hverdagsliv og Livsforløb.
Tværprofessionelt arbejde om støtte til børn
og unges livsførelse. Århus: Klim.
Servicestyrelsen (2011): Håndbog om Barnets
reform.